

ПРАВНИ ОДНОСИ КООПЕРАЦИЈЕ

Кооперација игра данас код нас значајну улогу у преображају постојећих односа у пољопривреди. Она се може сматрати у нашим данашњим условима једним од основних чинилаца у стварању социјалистичких односа на селу. Путем кооперације, што представља њен основни смисао и значај, индивидуални пољопривредни произвођачи укључују се са својом земљом преко производне сарадње са задругама у друштвену производњу, у друштвени процес рада, чиме се земља „подређује потребама технолошког процеса“ (1). То се све догађа без експроприације права својине, односно без подруштљавања земље већ само кроз сарадњу два сектора пољопривреде под дејством економских закона. Другим речима, при кооперацији се процес рада раздваја од права својине на земљи, при чему се спајањем друштвених средстава за производњу и средстава за производњу индивидуалног произвођача и његовог рада организује на новим основама процес рада који је у својој суштини друштвени.

Овакав утицај кооперације на нашу пољопривреду показује се још значајнијим када се посматра с обзиром на обим у коме се врши. У периоду од 1957 — 1961 стално су се повећавали и број домаћинстава и површине земље индивидуалних произвођача који су ступали у кооперативне односе са задругама, што је знатно допринело повећању укупне пољопривредне производње Југославије. Број коопераната у ратарској производњи повећавао се у следећем обиму: 1957 било ј 24.770 коопераната, 1958 — 207.849, 1959 — 549.328, 1960 — 619.773 и 1961 — 725.507 (2). Вредност овог податка може се најбоље уочити ако се упореди са укупним бројем индивидуалних пољопривредних газдинстава који износи око 2.500.000, што значи да их се скоро једна трећина налази у кооперативним односима са задругама. Исто тако се повећава и површина земље индивидуалних произвођача који кооперирају под главним културама (пшеница, кукуруз, шећерна репа) у 1957 г. 16.278 ха, 1958 — 146.378 ха, 1959 — 414.013 ха и 1960 — 615.598 ха (3). Површина земље индивидуалних пољопривредника у кооперативним односима представља скоро два и по пута већу површину од обрадивих површина којима су задруге располагале у свом земљишном фонду у 1960 (376.975 ха). Овај податак несумњиво показује колико је значајна делатност задруга на подруштљавању процеса производње путем кооперације с обзиром на то да се она развијала на врло великим површинама у приватном власништву које су тим путем, у већој мери или мањој мери у зависности од облика сарадње, укључиване у напреднији технолошки процес.

Поред тог основног значаја, кооперација је важна и због тога што се путем ње постижу и извесни непосредни циљеви који у знатној мери доприносе решавању многих проблема који су од великог значаја за нашу пољопривреду уопште.

(1) Едвард Кардељ: Проблеми социјалистичке политике на селу, Београд, 1959, с. 58.

(2) Подаци према чланку Душанке Мркић: Развој општитх земљорадничких задруга у периоду 1957—1960. са освртом на продуктивност, економичност и рентабилност пословања; „Продуктивност“, 1962, бр. 10, с. 585.

(3) Подаци из истог чланка, loc. cit.

Кооперацијом се у мањој или већој мери, у зависности од облика сарадње задруге индивидуалног пољопривредника, утиче на унапређење начина производње на земљишту које се налази у својини индивидуалних пољопривредника и које још увек представља око 90% од укупне површине обрадиве земље у Југославији, јер она чини обавезним примену одређених агротехничких мера које доводе до унапређења производње а која је код нас још увек у просеку на релативно ниском нивоу. Поред тога, кооперацијом се обезбеђује тржиште пољопривредних производа планираним уговарањем пољопривредне производње, чиме се у знатној мери осигурава његова стабилност у погледу количине и цене и тиме уједно осетно елиминише стихијност производње и њена зависност од индивидуалног пољопривредника. Најзад, кооперацијом се у великој мери обезбеђује сировинска база оним гранама индустрије које су у својој производњи у мањој или већој мери упућене на прераду сировина пољопривредног порекла (прехранбена, текстилна и др.).

Ово указује на значај кооперације за развој и преображај пољопривреде а тиме уједно и на потребу да се размотри њено правно и фактичко дејство на односе који се успостављају. Ради тога ће се у следећим деловима рада изложити и размотрити поједини облици производне сарадње између задруга и индивидуалних пољопривредника и дејство сваког од тих облика на постојеће правне односе учесника, посебно на право својине на земљи индивидуалног пољопривредног произвођача.

II — 1. — Постоји више облика кооперације који се међу собом разликују по интензитету везе која се ствара између задруге и индивидуалног пољопривредника, по правним односима који се њима успостављају и по улози права својине на земљи која припада индивидуалном пољопривреднику. Ти облици иду од најелементарнијих односа сарадње у којима свака страна задржава потпуну индивидуалност с тим што се сарадња односи само на поједине, скоро изоловане операције, па до врло високих облика сарадње који у великој мери представљају сложену заједницу рада и материјалних средстава изражену у заједничкој производњи.

Све облике кооперације можемо сврстати у три групе, полазећи од битних елемената који омогућавају да се они заједнички разматрају у даљем излагању. При томе треба напоменути да је доста тешко извршити груписање појединих облика, пошто се у пракси врло често кооперација уговара у различитим комбинацијама које садрже у себи елементе неколико основних облика. Међутим, у пракси су се ипак искристалисали извесни основни облици, од којих сваки представља један посебан начин сарадње задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача, и то један виши ступањ повезаности у процесу пољопривредне производње у односу на претходни (4).

(4) У овоме раду остављамо по страни разматрање неких облика кооперације који су ранијих година били у примени али који су углавном данас напуштени. Такви облици су били, на пример, кооперација у којој је задруга гарантовала принос и тројна кооперација. — Први облик састојао се у томе што је задруга гарантовала произвођачу да ће, под условом да употребљава задружна средства и да се придржава савета стручњака, истићи одређени принос на парцели на којој је уговорио производњу. Задруга обично гарантује принос знатно виши од просечног приноса који се постиже у томе крају. Ако се гарантовани принос не постигне, задруга накнађује разлику, а ако се премаше онда вишак деле задруга и произвођач на

Полазећи од тога, можемо разликовати три основна облика кооперације: а) пружање производних услуга од стране задруга индивидуалним пољопривредним произвођачима; б) контрахирање и в) заједничка производња.

Поред тога, посебну варијанту кооперације која се у знатној мери разликује од три основна облика представљају они уговори између задруга и индивидуалних пољопривредних произвођача којима се уговара подизање дугогодишњих засада на земљи индивидуалних пољопривредника и којима се успостављају врло интересантни и специфични односи који ће бити размотрени посебно.

Пружање производних услуга и контрахирање обично се сматрају нижим облицима а заједничка производња вишим обликом кооперације, мада то са контрахирањем не мора увек бити случај јер оно у пракси често представља висок облик сарадње задруге и индивидуалног пољопривредника (5).

2. — Најједноставнији облик кооперације је пружање производних услуга од стране задруге индивидуалним пољопривредним произвођачима. Оно се састоји у томе што задруга врши извесне радове уз одређену цену за потребе индивидуалног пољопривредног произвођача на његовој земљи. Ти радови представљају обично механичку обраду земље задружним пољопривредним машинама. На тај начин обрада се врши на савременији начин, квалитативно боље, тако да, разумљиво, и резултати производње треба да буду бољи него када се обрада врши примитивним средствима. Несумњиво је да и пружање производних услуга утиче у извесној мери на унапређење производње али је исто тако очигледно да се њиме ствара најслабија веза између задруге и индивидуалног пољопривредника и најмање доприноси преображају земљишних односа. Овим обликом сарадње процес производње се најмање подруштљава јер сам процес остаје у потпуности у рукама индивидуалног пољопривредника. Поред тога, и принос је потпуно у својини пољопривредног произвођача тако да он са њима слободно располаже, без икаквих обавеза према задрузи.

3. — Други облик кооперације је контрахирање. За овај облик се може рећи да се најчешће примењује јер он обухвата око 60% свих уговора о кооперацији. Контрахирање може бити доста различито по својој садржини али, независно од тога, има доста заједничких битних особина које ову врсту сарадње издвајају у посебну групу. Оно представља уговор између задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача који ствара

начин предвиђен уговором. — У овом облику кооперације задруга преузима сав ризик а пољопривредном произвођачу је принос уговором обезбеђен тако да то изазива његову незаинтересованост за обављање послова који према уговору на њега падају. Овакав облик кооперације имао је свога смисла у оно време у коме је почело продирање савремене агротехнике у село и када су задруге имале интереса да на сваки начин покажу пољопривредницима преимућства сарадње. Та фаза је углавном прегазијена. — Тројна кооперација се састојала у томе што је задруга узимала земљиште у закуп и затим на том земљишту уговарала кооперативну производњу с трећим лицима. Међутим, овакав облик сарадње имао је великих недостатака. Јер, „од повећане производње која настаје улагањем друштвених средстава, главну корист вуку сељаци-закуподавци и сељаци-кооперанти, док се задруга углавном појављује као обрачуњски центар — остајући најчешће „празних шака““ (Ј. Вуковић; Кооперација у пољопривреди, Зборник — одабрани текстови о пољопривреди и задругарству, Београд, 1959, с. 301).

(5) Едвард Кардељ: н. д., с. 261; Александар Ваџић: Кооперација и унапређење пољопривредне производње, „Анали“ 1961, бр. 4, с. 415.

обавезе за обе уговорне стране у погледу начина производње и употребе средстава за производњу. Тако, пољопривредни произвођач преузима обавезу да ће производњу вршити на одређени начин, уз употребу одређених агротехничких мера и средстава, а задруга обавезу да ће му уговорена средства потребна у процесу производње (у главном репродукциони материјал и машинске услуге) ставити на расположење и да ће му пружити одређену стручну помоћ.

Као што се из изложеног види, контрахирање представља знатно виши облик сарадње између задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача који у извесним случајевима може бити чак и највиши (6), што зависи од односа какви се уговором заснују. Контрахирањем се пољопривредна производња унапређује у знатно већој мери јер задруга не врши само поједине, углавном машинске, радове за индивидуалног пољопривредника већ се уговором обавезује да му указује одређену стручну помоћ у току целог процеса производње, чиме она у знатној мери постаје активни чинилац у томе процесу. А затим, и пољопривредник врши производњу према захтевима који су му постављени уговором, тако да се и тим путем доприноси унапређењу производње применом нових метода.

Контрахирање се разликује од пружања услуга по интензитету сарадње између задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача јер је учешће задруге у процесу производње знатно веће и не односи се само на појединачне операције већ и на цео процес производње.

4. — Трећи облик кооперације је заједничка производња. Он се састоји у томе што у целом производном процесу учествују и задруга и индивидуални пољопривредник са унапред утврђеним учешћем у производњи и у расподели укупног прихода. Уговором су у случају заједничке производње тачно одређене операције које ће свака страна извршити, какав ће и чији репродукциони материјал употребити и које ће се све агротехничке мере предузети. Странке се обавезују које ће радове и друге обавезе преузети, па се према трошковима производње утврђује и учешће у расподели дохотка између задруге и индивидуалног произвођача.

Као што се већ из овога види, заједничка производња се знатно разликује од два изложена облика кооперације. Разлике према пружању производних услуга су тако велике и очигледне да није потребно анализирати их посебно.

У односу на контрахирање разлике су значајне, може се рећи суштинске. Пре свега, значајна разлика је у томе што при контрахирању руководиоца процеса производње остаје углавном индивидуални пољопривредни произвођач који је у томе у извесној мери ограничен само одредбама уговора. При заједничкој производњи, напротив, руководиоца производње је по правилу задруга која цео процес, па тиме и земљу индивидуалног произвођача и добрим делом и његов рад укључује у друштвени процес рада и савремену технологију. Оно што је при контрахирању само делимично, при заједничкој производњи је заступљено у пуној мери. — Затим, заједничка производња разликује се од контрахирања у томе што је

(6) Е. Кардељ: н. д., с. 267.

у заједничкој производњи сâм производни процес резултат потпуне производне сарадње обе стране које у томе процесу заједнички раде и заједнички улажу своја средства, и тим радом и тим средствима стварају нову вредност која се затим дели међу њима према учешћу сваког од њих у производном процесу. Међутим, при контрахирању ствар стоји друкчије. Задруга помаже пољопривреднику у производњи да би јој овај за узврат испоручио произведену робу по уговореној цени. Производ се не дели већ се одређена количина производа испоручује другој страни која плаћа уз евентуално одбијање вредности онога што је дала или урадила у току процеса производње.

II — 1. — Пружање производних услуга индивидуалном пољопривредном произвођачу је, правно посматрано, једна врста уговора о делу. На основу овога уговора задруга се само обавезује да ће индивидуалном пољопривредном произвођачу на његовој земљи обавити извесне радове а произвођач се обавезује да ће задрузи за извршене радове исплатити цену. Према томе односи између странака у овом уговору су идентични са односима који настају закључењем уговора о делу.

Овакав уговорни однос представља једну сразмерно изоловану операцију која не ствара ужу сарадњу између задруге и произвођача. Ако овај однос упоредимо са односима који се успостављају другим облицима кооперације, запазићемо да се од њих разликује по обиму сфере међусобних односа које захвата. Пружањем производних услуга се у извесној, доста ограниченој мери улази у сферу производње али се ни мало не улази у сферу расподеле и сферу промета. Следствено томе, овај облик кооперације нешто доприноси унапређењу производње из већ изнетих разлога али не доводи ни до каквих ни формалних ни реалних преображаја права својине на земљи. Остаје се у домену једног строго облигационог односа између задруге и индивидуалног пољопривредника са свим последицама које традиционално такав однос доноси са собом.

2. — Контрахирање је посебан уговор којим се између странака стварају односи који нису истоветни са односима који се стварају другим уговорима. Контрахирање је првенствено било уговор који се кретао само у сфери промета и представљао је терминску купопродају којом је једна уговорна страна овим путем себи унапред обезбеђивала потребне количине пољопривредних производа, на првом месту индустријског биља. Међутим, доста одавно овај уговор је ушао и у сферу производње јер се страна која је наручивала производњу мешала из својих интереса у саму производњу и, с једне стране, узимала на себе извесне обавезе у погледу учешћа у производњи, а с друге стране, из истих разлога, наметала неке обавезе пољопривреднику. Данас је нагласак овог уговора на производњи а у поређењу са њом скоро безначајно и на промету. Тај процес у економији условио је и преображај правних односа: од уговора о куповини и продаји дошло се до контрахирања пољопривредне производње, до уговора о пољопривредној производњи, — од уговора искључиво из сфере промета до уговора из сфере производње. Та чињеница је била од пресудног утицаја и на правну физиономију овог уговора.

Контрахирање је уговор којим се пољопривредни произвођач обавезује да уговором одређену површину земљишта у одређеној економској години засеје одређеном културом, да је одгаји, и да целокупну произведену количину или количину одређену уговором преда задрузи која се обавезује да пољопривредне производе преузме и за исте исплати уговорену цену. На основу овог уговора настају за обе уговорне стране одређене обавезе. Пољопривредни произвођач је дужан: а) Да изврши цео један низ радњи које у својој целокупности сачињавају производни процес и да тако својом делатношћу постигне уговором предвиђени резултат, — да произведе одређену количину пољопривредних производа. Другим речима, индивидуални пољопривредник овим уговором се обавезује на рад који ће уз искоришћавање његовог земљишта, средстава добијених од задруге и природних услова довести до стварања нових вредности — приноса. — б) Да употреби семе, вештачко ђубриво и средства за заштиту биља која је добио од задруге ради производње на уговореној парцели. Ова обавеза је врло значајна, јер се путем ње утиче на подизање нивоа пољопривредне производње. — в) Да се у раду придржава стручних савета која му даје задруга преко својих стручњака. — г) Да изврши предају приноса задрузи. Количина приноса који ће бити дужан да испоручи зависи од уговора. Најчешће се уговара целокупна произведена количина, али доста често и унапред одређена количина.

Задруга је обавезна: а) Да обезбеди индивидуалном пољопривредном произвођачу потребне количине квалитетног семена, вештачког ђубрива и хемијских средстава за заштиту биља. — б) Да пружи пољопривредном произвођачу стручну помоћ у току процеса производње. Обе ове обавезе задруге значајне су зато што се тим путем интензивира пољопривредна производња и уводе савременије методе обраде. — в) Да преузме уговорене количине пољопривредних производа које пољопривредник произведе на уговореном земљишту. — г) Да за преузете производе исплати цену.

Као што се из изложеног види, контрахирањем настаје облигациони однос између странака на основу кога је, између осталих обавеза, пољопривредни произвођач дужан да испоручи пољопривредне производе задрузи а ова да му за то исплати цену. Тек моментом предаје приноса задрузи врши се пренос права својине на приносу са произвођача на задругу јер према традиционалном правилу право својине на земљи даје и право својине на плодовима. Ово је исто тако последица и чињенице да се овим уговором не улази у сферу расподеле већ само производње и промета, тако да се принос не дели између уговорних страна већ се за испоручене производе плаћа цена уз одговарајуће обавезе обеју страна и производњи. Према томе, право својине на земљи остаје и формално и реално од значаја за цео облигациони однос. На основу тога и у случају неизвршења уговора у погледу испоруке робе задруга има само право на накнаду штете због неизвршења уговора, али нема никакво право према самом приносу јер између ње и произвођача постоји само облигациони однос.

Знатно друкчије стоји са оним обавезама странака које се односе на саму производњу. Ту се осећа прелазак овог уговора у сферу производње

и одраз те чињенице на уговорене обавезе странака. Одговорност према другој уговорној страни већ се пробразила у томе смислу што обавезе нису строго раздвојене. По ранијим схватањима свака уговорна страна је била дужна да извршава своје обавезе али ако их не би извршавала, друга уговорна страна је могла само да захтева да се обвеза изврши, да јој се накнади штета коју трпи због неизвршења или да раскине уговор. При контрахирању је у том погледу друкчије. Истина, и овде остаје правило да свака страна мора извршавати свој обавезе. Међутим, ако произвођач то не чини, ови уговори по правилу садрже одредбу према којој је друга уговорна страна овлашћена да сама, о трошку пољопривредника, изврши све оне радње у процесу производње које су уговором предвиђене а које индивидуални произвођач није извршио. Овај преображај је логична последица измењених односа. Контрахирањем се зашло у процес производње, кроз овај однос производња постаје друштвена, па према томе и друштвени интерес захтева да производња не трпи због неуредног извршавања обавеза једног уговореног партнера. Неизвршавање обавеза доводи до поремећаја процеса производње због чега би трпели и заједница и друга уговорна страна што се не сме дозволити. Репарација штете не би била довољна да отклони штетне последице с обзиром на то да је смисао овог односа у подруштвљавању производње.

На сличан начин може се у овом уговору поставити и питање ризика за случајну пропаст приноса. Према традиционалном правилу *periculum est debitoris*, сав ризик требало би да сноси пољопривредни произвођач јер је он дужник у погледу приноса. Јасно је да у основи оваког гледишта лежи опет право својине пољопривредног произвођача на земљишту и да је ово облигациони однос између странака (што за собом повлачи и овакав начин регулисања његове одговорности за ризик случајне пропасти приноса. Међутим, полазећи од природе и суштине овог уговора, односно облика кооперације, и посматрајући у целини сплет односа које се међу уговорним странама стварају, може се заузети становиште да ризик за случајну пропаст приноса треба да буде подељен између задруге и пољопривредног произвођача. У току целог овог односа уговорне стране су у раду повезане, обе улажу заједничке напоре у процес производње и у остварење резултата од кога свака очекује користи за себе, па према томе треба заједнички да учествују и у сношењу ризика. У противном би дошли у ситуацију да би у једном заједничком послу, ако дође до случајне пропасти ствари која је предмет уговора, једна страна сносила сав ризик а друга никакав, иако из целе те заједничке акције очекује користи и иако се то догодило у оквиру друштвеног процеса производње (7).

3. — Заједничка производња представља уговор о кооперацији закључен између задруге и индивидуалног пољопривредника на основу кога се уговорне стране обавезују да заједнички организују и реализују пољопривредну производњу на одређеној земљишној парцели индивидуалног пољопривредног произвођача, при чему свака страна уноси у тај однос

(7) Опширније Светислав Аранђеловић: Терет ризика код уговора о пољопривредној производњи, „Анали“, 1957, бр. 2, с. 200.

одређену количину материјалних вредности и рада, с тим што принос, резултат те производне сарадње, расподељују међу собом у сразмери која је уговором утврђена према вредности улагања и радних операција које је извршила свака уговорна страна.

Овај уговорни однос ствара одређене обавезе за задругу и за пољопривредног произвођача. Пољопривредни произвођач на основу овог уговора је дужан: а) Да стави на расположење земљу на којој ће се вршити производња. — б) Да изврши у току процеса производње одређене радне операције. Врста, број и обим операција одређују се уговором у зависности од културе чија се производња уговара и степена сарадње која се између странака успоставља уговором, при томе, свака радна операција која представља обавезу произвођача (исто као и свака радна операција која лежи на задрузи) даје право на одређени процент учешћа у расподели добити — приноса. — в) Да употреби на земљи на којој кооперира са задругом сва средства која добије од задруге, и то како репродукциони материјал, тако и вештачка ђубрива и средства за заштиту биља. — г) Да се у раду придржава упутстава и савета пољопривредних стручњака задруге у погледу производње, да би се тиме постигао што бољи квалитет производа и подигао општи ниво производње.

Задруга је са своје стране обавезна: а) Да изврши уговором одређене радне операције у које по правилу долазе сви они радови који обухватају машинску обраду земље и усева (орање и друге радње које су могуће према величини и пложају земље и култури која се производи). — б) Да обезбеди квалитетно семе за сетву. — в) Да обезбеди потребне количине вештачких ђубрива и средства за заштиту биља. — г) Да руководи преко свог стручног апарата процесом производње и да пружа индивидуалном пољопривреднику стручну помоћ.

Као што се из обавеза странака види, на индивидуалном пољопривреднику, поред обавезе да дâ земљу, леже углавном оне обавезе које се обављају људском радном снагом, док је на задрузи да обезбеди материјална средства за производњу и машинско обављање појединих радова. Овакав уговорни однос представља једну заједницу рада и материјалних средстава уговорних страна у којој се налази основ за каснију расподелу приноса.

Односи који се успостављају уговором о заједничкој производњи међу странкама знатно мењају и карактер права својине на земљи која припада индивидуалном пољопривредном произвођачу а у вези са тиме и улогу коју право својине игра у односима између уговорних страна. Правно посматрано, пољопривредни произвођач-кооперант и даље остаје власник земље на којој уговара заједничку производњу. Међутим, однос који настаје кооперацијом у облику заједничке производње ствара такву ситуацију у којој право својине на земљи није одлучујуће за давање карактеристике целом овом односу, нити је, исто тако, одлучујуће у одређивању природе и својине производа. До овог долази због тога што је у овом облику кооперације постигнуто одвајање права својине на земљи од друштвеног процеса производње. Право својине се у овом односу манифестује

само кроз ренту која се признаје на одређени начин пољопривредном произвођачу (8) и која у овом односу представља само један удео једне од уговорних страна у заједничком послу. И то удео који нема никакав приоритетан положај који не одређује природу уговора, не одређује положај странака у овом односу, нити некој од њих даје повлашћен положај и који не опредељује право својине на произвођачу.

Измењена улога земље у овом односу изменила је у извесној мери и правну природу оног права које се има на приносу насталом у процесу производње. Право својине на земљи није дало индивидуалном пољопривреднику и право својине на приносу као што би то било нормално према традиционалним схватањима о дејству земљишне својине и о својини на плодовима земље. Да је у случају заједничке производње реч само о једном облигационом односу између задруге и произвођача као, на пример, у случају контрахирања, принос би био својина пољопривредног произвођача који би на основу уговора био обавезан да га испоручи задрузи. Међутим, однос при заједничкој производњи је постављен друкчије. У овом односу није битна својина на земљи већ заједнички рад у процесу производње а на основу њега и расподела добијеног приноса. Због тога принос који се јавља као резултат производне сарадње обеју уговорних страна није својина онога чија је земља — индивидуалног пољопривредника већ је заједничка својина и пољопривредника и задруге у сразмери према њиховим уделитема у стварању нове вредности. У тој сразмери принос се и дели међу њима (9).

Као последица оваквих односа између странака поставља се питање у коју врсту правних односа долазе односи који се успостављају између странака закључењем уговора о заједничкој производњи. Да ли у том случају настаје између задруге и индивидуалног пољопривредника у погледу приноса само један облигациони однос или у њему има и стварноправних елемената? Приликом разматрања овог питања треба поћи од чињенице да је принос резултат заједничког рада и улагања материјалних средстава обе уговорне стране у току целог процеса производње у коме је земља представљала само један удео поред других од истог значаја за производњу. Према томе, принос је заједнички, тј. самим фактом производње и учешћем у том процесу у одређеном обиму задруга је постала и сопственик одговарајућег дела приноса, што значи да на одређеном идеалном делу приноса задруга има стварно право својине.

Оваква квалификација права задруге на приносу произведеном у кооперацији на земљи у приватном власништву повлачи за собом више последица. Пре свега, с обзиром на чињеницу да у овом односу има стварноправних елемената, задруга је власник одговарајућег дела приноса у свим

(8) Рента се у пракси одређује на два начина: или се сматра као улагање индивидуалног пољопривредника које улази у трошкове производње, па на основу тога и у основу за расподелу дохотка, или се одређује у фиксном износу и исплаћује из укупног прихода пре расподеле. У првом случају рента зависи од успеха у производњи а у другом не зависи. Фиксна рента је напреднији облик сарадње између задруге и индивидуалног произвођача јер се земљишна својина појављује у чистој форми ренте. Међутим, посматрано са становишта анализа које смо вршили, и један и други облик имају исти значај.

(9) Е. Кардељ: н. д., с. 151.

фазама његовог постојања, независно од тога да ли је скинут са земље или није. На основу тога она може са њиме и располагати, разуме се у границама уговора и без вређања права друге уговорне стране. Према томе, у вези са заштитом тога свога права и пре расподеле и при вршењу расподеле приноса задруга има сва она правна овлашћења и сва она средства за заштиту која припадају титулару једног стварног права а не само она која проистичу из облигационих односа. Затим, поставља се питање, с обзиром на изложено, да ли данас, са измењеним односима који се можда у случају кооперације најјасније показују, приликом решавања питања својине на плодовима и момента стицања својине на њима треба без резерве и изузетка примењивати правило да се својина на плодовима стиче моментом њиховог одвајања од главне ствари. То правило је било сасвим разумљиво и логично онда када је право земљишне својине имало друкчију садржину него што га има код нас данас, нарочито у кооперативним односима. Измењена садржина тога права захтева и нова решења. Најзад, гледиште да односи створени кооперацијом у облику заједничке производње имају утицаја на решавање питање ризика за случајну пропаст приноса на недвосмислен начин. Наиме, када је било речи о односима створеним контрахирањем, изнето је мишљење да и ризик треба поделити између задруге и индивидуалног пољопривредног произвођача без обзира на то што би према владајућим правилима сав терет требало да сноси пољопривредник као сопственик земљишта. Такво решење се заснивало на суштини односа који постоје између задруге и пољопривредног произвођача. При заједничкој производњи овако решење се још јасније поставља. Поред свих разлога за поделу ризика који су изнети када је било речи о контрахирању и који су у случају заједничке производње још изразитији, стоји и чињеница да је задруга власник приноса и пре његовог одвајања и да она, с обзиром на то своје својство, треба у истој мери и по истом основу да сноси ризик за случајну пропаст приноса као и индивидуални пољопривредник.

4. — Посебан и интересантан облик сарадње између задруга и индивидуалних пољопривредних произвођача представља кооперација ради подизања дугогодишњих засада — воћњака и винограда. Специфичност ове врсте сарадње изазвала је околност да у овом случају није у питању производња једногодишњих биљака, тако да се и уговорни односи не могу заснивати за годину дана или неки краћи рок, већ да је реч о биљкама које су далеко дужег века, о биљкама које захтевају период од неколико година до давања пуног рода, које затим дуги низ година дају своје плодове. Та чињеница захтева да се кооперација успостави на дужи рок, да би обе уговорне стране имале економске користи од те сарадње.

Постоје углавном две врсте уговора које закључују задруге са индивидуалним пољопривредницима о дугогодишњим засадама. У прву врсту долазе уговори према којима индивидуални пољопривредник остаје за све време трајања уговорног односа искључиви власник земље, тако да односи између њега и задруге имају само облигациони карактер. У другу врсту долазе они уговори на основу којих се задруга књижи као сувласник на

идеалном делу воћњака или винограда, тако да између задруге и власника земље настаје и одређени стварноправни однос. И једна и друга врста уговора могу се закључити под условом да индивидуални пољопривредник учествује у томе односу и са својим радом.

Најчешћи је случај да се уговор закључује на тај начин што индивидуални пољопривредни произвођач уступа задрузи своје земљиште, најчешће на 25 до 30 година, ради подизања плантажног воћњака или винограда, с тим да за све то време он остаје ислучиви власник земље. Уколико власник преузме на себе и обавезу рада, онда њихов уговор ствара низ обавеза и за једну и за другу уговорну страну.

Пољопривредни произвођач се обавезује: а) Да уступи задрузи своје земљиште које је предмет уговора. — б) Да одобри задрузи да на уговореним парцелама изврши засађивање плантажног воћњака или винограда, о њеном трошку и за њен рачун. — в) Да сваке календарске године ради одређени број дана (најчешће 30 десеточасовних радних дана) по сваком хектару уговорене земље, и то равномерно распоређено према појединим сезонским пословима.

Задруга се обавезује: а) Да изврши подизање плантажног винограда. — б) Да власнику сваке календарске године у одређеном року исплаћује закупнину, и то најчешће у одређеној количини житарица, кукуруза или сточне хране за сваки хектар земљишта, а покаткад, знатно ређе, и у новцу. — в) Да за уговорене парцеле плаћа из својих средстава све друштвене обавезе које произилазе из права својине на земљи (порез, прирез), без одбитка од уговорених количина житарица. — г) Да по истеку уговореног рока врати власнику земљишне парцеле на даље самостално коришћење у истим границама и мерама које се утврђују путем катастарских органа, тако да власник земље самостално газдује и са својом земљом и са подигнутим виноградом или воћњаком.

Као што се из обавеза и садржине овог уговора види, између странака се ствара један облигационоправни однос, и то однос који је најближи уговору о закупу. Међутим, пажљиво упоређивање једног и другог уговора показује да се они не могу поистоветити и да уговори о дугогодишњим засадима имају извесних специфичности које траже њихов посебан правни третман. Тако, у овом облику кооперације задруга се обавезује да изврши на земљишту индивидуалног пољопривредника дугорочна инвестирања чије ће резултате користити не само задруга за време трајања кооперације већ ће их по истеку тога рока даље искоришћавати индивидуални пољопривредник. Закупац по правилу није дужан да на закупљеној ствари врши радове таквог обима и такве вредности. Затим, по престанку закупа, закупач је по правилу дужан да ствари врати закуподавцу у стању у каквом је примио. Суштина кооперације са дугогодишњим засадима јесте не само у томе да индивидуални пољопривредник прима закупнину у току трајања уговорног односа већ и да по истеку рока за који је кооперација уговорена добије натраг и земљу са воћњаком или виноградом, тј. друкчију ствар од оне коју је дао. Даље, на закуподавцу не лежи никаква радна обавеза за време трајања закупа у односу на закупљену ствар. Супротно

томе, ако је кооперација закључена са обавезом индивидуалног пољопривредника да ради на земљи одређени број дана сваке календарске године, онда она ствара радну дужност за један дужи период. Најзад, закуподавац је дужан да плаћа све обавезе према заједници које произилазе из његовог права својине. У разматраном облику кооперације, напротив, задруга преузима на себе обавезу плаћања пореза, приреза и других терета које би нормално требало да плаћа индивидуални пољопривредник као власник земље.

Из овог кратког излагања обавеза и дужности странака насталих закључивањем уговора о кооперацији за дугогодишње засаде, као и разликовања овог уговора од уговора о закупу, може се јасно видети да се њиме између странака ствара један сплет правних односа који је специфичан у односу на друге именоване уговоре.

Посебну врсту, као што је поменуто, сачињавају они уговори по којима се задруга, с обзиром на остале обавезе које преузима уговором, књижи у земљишним књигама као сувласник одређеног идеалног дела земљишне парцеле која је предмет уговора. Идеални сувласнички делови утврђују се узимајући у обзир вредност земље, радова, улагања и свих осталих трошкова и задруге и индивидуалног пољопривредника. У овом случају између странака настају сувласнички односи, дакле стварноправни односи који се регулишу по општим прописима о сувласништву и по одредбама уговора који утврђује обавезе и права сваке уговорне стране.

Овај облик кооперације о дугогодишњим засадама у којима задруга постаје сувласник непокретности примењује се сразмерно ретко. Индивидуални пољопривредни произвођачи нерадо улазе у однос у коме се задруга књижи као сувласник њихове земље. Ни задруге радо не улазе у ове односе, јер су инвестиције велике а парцеле расцепкане, тако да је за њих једноставније и корисније да обезбеде у једном комаду потребну површину земље и да на њему подигну плантажни виноград или воћњак за сопствени рачун (10).

Закључак. — На основу ове кратке анализе правних односа који настају закључењем кооперације између задруга и индивидуалних пољопривредника, посебно њеног највишег ступња — заједничке производње може се закључити да кооперација знатно доприноси преображају права земљишне својине. Формално, право својине индивидуалног пољопривредника остаје нетакнуто. Али реално, кроз кооперацију, кроз укључивање земље у друштвену производњу и кроз подруштвљавање самог процеса рада на њој и карактер права својине се мења. Слободно се може рећи да земљишна својина индивидуалних пољопривредника самим начином производње губи у знатној мери свој значај, тако да она више није онај битан фактор који одлучује о расподели и присвајању вредности.

„Кооперација на тој основи даје раду у тако организованом производном процесу све више друштвени карактер, а самим тим она утиче и на измену облика приватне земљишне својине, постепено и све више је претварајући у новчану ренту [Подвукао С. А.]. Као таква, зем-

(10) Е., Кардељ: н. д., с. 277.

љишна својина постепено престаје да буде проблем у технологији модерне пољопривредне производње, али остаје и даље, наравно, као рента, чија величина зависи од величине поседа, друштвени проблем, проблем остатка старих економских односа. Ипак у том облику друштво ће проблем земљишне својине лакше постепено решавати него док се она појављује у облику изолованог сељачког газдинства неспособног за озбиљан технички напредак" (11).

Др. Светислав Т. Аранђеловић

RÉSUMÉ

Les rapports juridiques de la coopération

En examinant les rapports juridiques établis par la conclusion des contrats entre les coopératives agricoles et les producteurs agricoles individuels, et plus particulièrement l'influence de la coopération sur la transformation du droit de propriété foncière, l'auteur attire l'attention sur l'existence de trois formes élémentaires de la coopération productrice, ayant toutes pour but commun de stimuler la production agricole. Les services productifs, généralement techniques que les coopératives agricoles rendent aux producteurs individuels représentent, à son avis, la forme la plus simple de la coopération. La forme supérieure consiste à faire les contrats de vente de la production agricole, ce qui signifie la conclusion du contrat à la base duquel le producteur agricole est tenu à semer dans ses champs certaines cultures, à leur donner ses soins en appliquant les mesures agrotechniques stipulées par contrat et à livrer le rendement à la coopérative agricole qui s'engage, à son tour, de donner à l'agriculteur l'assistance matérielle et technique au cours du processus de production, à prendre livraison du rendement et à payer le prix convenu. La forme la plus haute de la coopération est la production commune, où la coopérative agricole et le producteur agricole individuel investissent en commun les moyens matériels et le travail sur la terre de l'agriculteur individuel pour réaliser le rendement qui est la propriété des deux parties contractantes et qui se répartit entre elles proportionnellement à leur participation et à leur placement de fonds réciproque dans le processus de production.

Sur la base de l'analyse de ces contrats, l'auteur estime que les formes supérieures de la coopération contribuent à la transformation du droit de propriété foncière des producteurs individuels, vu qu'elles mènent à la socialisation du processus de la production et à la séparation de celui-ci du droit de propriété foncière. Le droit de propriété du producteur agricole individuel reste formellement intact, mais il perd réellement beaucoup de son importance par le mode même de production, si bien qu'il n'est plus le facteur essentiel déterminant la distribution et l'appropriation des valeurs.

En examinant l'influence de la coopération sur la transformation du droit de propriété foncière, l'auteur examine aussi la question de la responsabilité de l'inexécution du contrat, ainsi que la question de la charge de risque pour la perte éventuelle du rendement — deux questions qui ne sont pas d'une importance moins grande. Il estime que la spécificité des rapports exige une nouvelle manière de régler ces questions en proposant qu'on donne des solutions sans égards à la réglementation du droit de propriété foncière.

(11) Е. Кардељ: и. д., с. 152.